

Interdisciplinarno umeščanje avtobiografskega

Alenka Koron in Andrej Leben (ur.): *Avtobiografski diskurz. Teorija in praksa avtobiografije v literarni vedi, humanistiki in družboslovju.*

Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2011. 349 str.

Tanja Dominko

Metelkova 17, 1000 Ljubljana
tanja.dominko@gmail.com

Lani je pri založbi ZRC SAZU izšel zbornik *Avtobiografski diskurz*, ki sta uredila Alenka Koron in Andrej Leben. Gre za prvo obširnejšo interdisciplinarno obravnavo naslovne tematike pri nas, zato bo na tem mestu nekoliko podrobneje predstavljen.

Monografsko publikacijo sestavljajo prispevki devetnajstih avtorjev oziroma avtoric iz Slovenije, Avstrije, Italije, Hrvaške in Rusije, ki so razdeljeni v štiri problemske sklope. Ti naslovno tematiko osvetlijo z več razglednih točk, pri čemer fokus drsi od literarnovednega do filozofskega, historiografskega, etnološkega, sociološkega ter drugih. Na interdisciplinarno naravo in pluriperspektivnost zbornika, ki pa nikakor ne izzveni v nekritični eklekticismu, pravzaprav opozarja že naslov, ki se upira redukcionističnemu pogledu na avtobiografijo in se sooča z zadregami »ob določanju njene faktografske ali fiktivne naravnosti« (8). Prav dinamičen odnos med fikcijo in fakti ter njegov pomen pri konstituciji in problematizaciji individualnih in kolektivnih identitet leži v osrčju problematike avtobiografskega diskurza, ki kot metoda pronica v razne stroke, od etnologije in antropologije do historiografije, kot stalnica literarnovednega diskurza pa seveda bistveno zadeva tudi literarno vedo.

Uredniški uvodnik zastavlja vrsto vprašanj, ki zaposlujejo raziskovalce na področju avtobiografskega diskurza, in sledečim razpravam postavi jasen, a hkrati prepusten okvir, ki presega tradicionalna, raznim dihotomijam zavezana pojmovanja avtobiografije ter upošteva novejša poststrukturalistična, kulturološka in medijskoteoretska dognanja. Zbornik z dobršno mero samorefleksije umesti v slovenski in mednarodni kontekst raziskav avtobiografskega diskurza ter predstavi cilje zastavljenega projekta, pa tudi potrebo po njem. Sledi prvi sklop prispevkov, ki poda kritičen pregled pojmov in določene teoretske zasnove, ki se jih zbornik več ali manj drži, čeprav terminološko ni, oziroma niti ne more biti, povsem poenoten.

Andrea Zlatar Violić v sintetičnem članku »Avtobiografija: teoretski izzivi« najprej poda pregled sodobnih teoretskih pristopov k problematiki avtobiografije ter bralca oboroži s pojmovnikom izbranih konceptov s

področja študij avtobiografskega diskurza. Predvsem moderni in postmoderni teoretski uvidi s svojo problematizacijo raznih dihotomij in bolj ali manj enostavnih žanrskih klasifikacij predlagajo vzpostavitev posebnega diskurzivnega polja, v katerega se naj umešča avtobiografija.

S kočljivim razmerjem med fikcijo, fakti in resnico nadaljuje **Alenka Koron** v prispevku »Fikcija, fakti in resnica v avtobiografiji«, kjer razgali spremenljivo naravo njihovih medsebojnih povezav. Vprašanje odnosa med fikcijo in resničnostjo je na primer vpisano v proces recepcije, ki je venomer odvisen od posameznih socioloških in kulturno-zgodovinskih koordinat, pri tem pa za avtobiografski diskurz ni toliko pomembno, koliko je ta »kontaminiran« s fikcijo, temveč je v ospredju njegov potencial za samoustvarjalno razumetje sebe, drugega in sveta, ki ima etične implikacije ter leži onkraj resničnega ali neresničnega.

V območju spremenljive relacijskosti ostaja **Marko Juvan**. V članku »Avtobiografija in kočljivost zvrstnih opredelitev: *Moje življenje* med tekstom in žanrom« namreč razpravlja o dozdevno samoumevni definiciji avtobiografije, ki pa je prav tako podvržena semiozi in odvisna od drsečih interpretantov svojih posameznih sestavin, torej pisanja, sestva in življenja. Znotraj žanrskih klasifikacij je mesto avtobiografije še zmeraj nedoločeno, razlog za to pa avtor vidi v razmerju med singularnostjo teksta, ki stremlji k artikulaciji individualne izkušnje, in generičnostjo žanrskega modela, saj se tekst, da bi sploh bil berljiv, vpisuje v ponovljivo mrežo znakovnih struktur. To nedoločljivost ponazori z branjem Cankarjevega *Mojega življenja*.

Eva D. Bahovec se v nadaljevanju loti Nietzschejevega dela *Ecce homo* v študiji »Filozofija in avtobiografija: primer Nietzsche«. Ta »filozofska avtobiografija« se nahaja na meji med filozofovim življenjem in delom, med posameznikovo individualno življenjsko izkušnjo in univerzalnim filozofije, ter v prihodnje tudi ne dovoljuje filozofije brez avtobiografije. Kar je pričel Nietzsche, je po avtoričinem mnenju nadaljeval Freud z avtobiografsko analizo sanj, ki je postala rojstno mesto psihoanalize. Avtobiografija je torej način, na katerega sta tako Nietzsche kot Freud vstopala v sfero svojega profesionalnega, »znanstvenega« udejstvovanja.

Prvi sklop razprav zaključuje **Ignacija J. Fridl** s člankom »Avtobiografske prvine v grški filozofiji in književnosti«. Ugotavlja, da avtobiografski elementi v zgodnji antični literaturi in filozofiji ne služijo individualizaciji posameznika, temveč nastopajo v funkciji njegovega približevanja božanskemu, ki individualnost, spremenljivost in končnost presega. Prvoosebna pripoved v tem kontekstu torej nima tipičnih avtobiografskih značilnosti, kot jih razumemo danes. Premik v koncepciji govorčevega položaja, ki omogoči razvoj avtobiografske zavesti, nastopi z Aristotelovim razločevanjem med »mojo« in »prvo filozofijo«, na tej podlagi pa avtorica na koncu

podatke še branje Platonovega *Sedmega pisma* in njegove apologetske avtobiografskosti.

Naslednji sklop v razpravo pritegne druga področja znotraj humanistike in družboslovja (npr. zgodovino, folkloristiko, etnologijo, antropologijo), otvori pa ga **Marta Verginella** s študijo »Zgodovinska raba avtobiografskih virov in značilnosti ženskega avtobiografskega pisanja«. Opozori na ambivalenten odnos slovenskega zgodovinskega avtobiografskega virov ter ugotavlja, da soočenje zgodovinskega z intimnimi pripovedmi posameznika odpira nove družbene in kulturne vidike preteklosti, ob čemer pa bi bilo potrebno več pozornosti posvetiti tudi pripovedim ljudi, ki niso osrednji akterji politične zgodovine. Avtorica pregleda avtobiografsko pisanje prve generacije javno angažiranih izobraženih Slovencev v 19. in 20. stoletju, ki prepleta javno in zasebno ter nastopa tudi v funkciji vzpostavitve sebstva.

Z vidika slovnostvene folkloristike na avtobiografski diskurz pogleda **Marija Stanonik**. V prispevku »Življenjska zgodba skozi prizmo slovnostvene folkloristike« življenjsko zgodbo obravnava kot medij za posredovanje tradicije imaginarnim naslednikom ter se podrobneje posveti vprašanju ustreznosti slovenskega poimenovanja memorata oziroma prvoosebne spominske pripovedi. Avtorico zanima tudi, v kakšnem razmerju je življenjska zgodba do legende, pravljice in povedke, ter ali življenjsko zgodbo in spominsko pripoved sploh lahko uvrstimo v slovnostveno folkloro.

Sledi članek »Življenjepisi koroških Slovencev iz etnološke perspektive«, v katerem **Martina Piko-Rustia** predstavi material, zbran v okviru projekta dokumentacije življenjskih zgodb (knjižna zbirka *Tako smo živeli*, filmski material, monografije, ki vsebujejo pričevanja koroških duhovnikov in avto/biografije vidnih koroških Slovencev), ki je bil zastavljen v osemdesetih letih 20. stoletja pod okriljem Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik in Krščanske kulturne zveze v Celovcu. Avtorica se zavzema za interdisciplinarno analizo gradiva, ki vključuje tudi etnologijo.

Tretji del monografije vsebuje razprave, ki se z vidika socialnega dela in migrantskih študij ukvarjajo z vprašanjem avtobiografije in identitete. **Mojca Urek** v prispevku »Avto/biografski pristop v socialnem delu« ugotavlja, da je t. i. pripovedni obrat tudi v socialnem delu, podobno kot na drugih področjih vednosti, vodil v stran od domnevno objektivnega znanstvenega pristopa. Pripovedovanje ljudem omogoča osmišljanje številnih fragmentiranih izkušenj, je temeljnega pomena za konstitucijo identitete posameznika, socialni delavci pa morajo s temi pripovedmi ravnati previdno in spoštljivo. Avtorica ilustrira uporabnost metode pripovedovanja, ki zmora človeka predstaviti v njegovi kompleksnosti in ima tudi terapevtski potencial.

V razpravi »Narativnost spominjanja: vpogledi v avto/biografsko usmerjeno raziskovanje in v govorico ekstremne travme« se **Marija Jurić Pahor** podrobneje posveti samemu pojmu avto/biografija, razločevanju med konceptoma življenjepisa in avto/biografije ter pomenu spomina, brez katerega si avto/biografije ni moč zamisliti. Kljub temu avto/biografije ne gre enačiti s spomini, kjer je prej kot posameznikovo osebno življenje v ospredju zgodovinsko dogajanje, nemalokrat takšno, ki posameznika vodi v govorico travme, za katero so značilne nezmožnost pripovedovanja, latentca, oživitve v narativnem spominu, disociacija jaza itd.

Janja Žitnik Serafin se v prispevku »Avtobiografske značilnosti in kulturna identiteta v zgodnjih delih Louisa Adamiča« osredotoči na zgodnja dela enega najvidnejših slovenskih izseljenskih pisateljev, posebej na avtobiografijo *Smeb v džungli* in roman *Vnuki*. Analiza se posveča Adamičevim literarnim tehnikam vpeljevanja avtobiografskih prvin ter izražanju kulturne identitete v njegovih delih. Postavlja se tudi vprašanje upravičenosti vključevanja izseljenskih piscev, ki ustvarjajo v tujem jeziku, v kanon slovenske literature, na katerega pa avtorica končno odgovori pritrdilno, saj so elementi njihove izvirne narodne in kulturne identitete zaznavni tako v njihovi literarni komunikaciji kot tudi v drugih aktivnostih.

Sledi prispevek **Mirjam Milharčič Hladnik** »Stopinje skozi čas v avto/biografskih zapisih slovenskih migrantk«, v katerem predstavi del avtobiografskega pisanja slovenskih izseljenk v ZDA. To nudi širši pogled na koncept identitete, ki ni nikoli enovita – na njeno mesto stopa pluralnost perspektiv in glasov, izkušenj in percepcij, ki ponazarja idejo o imaginarnih in mešanih identitetah, pa naj bodo kulturne, politične ali etnične, ter spodbuja distanciranje od prevladujočega prepričanja o izseljencih kot homogenih skupinah.

V zadnjem delu monografije se nahajajo študije vzorčnih primerov iz zgodovine avtobiografskega diskurza na Slovenskem in širše, od druge polovice 18. stoletja do danes. V članku »Hacquetova avtobiografija – prvorazredno zavajanje bralca« **Stanislav Južnič** močno podvomi v resnicoljubnost Baltazarja Hacqueta pri pisanju avtobiografije ter razpravlja o morebitnih avtorjevih motivih za potvarjanje ali prikrivanje določenih dejstev. Meni, da je bil za takšne avtobiografske izume najprimernejši čas pred francosko revolucijo, ko so se šele začele pojavljati biografije izpod peres profesionalnih biografov.

Podobno **Luka Vidmar** v prispevku »'Zame, ki sem učenec Vaše milosti, pa je poštenje največja vrlina': Pošten opis začetka dunajskega življenja v avtobiografiji Jerneja Kopitarja?« obravnava avtobiografski sestavek enega najpomembnejših evropskih jezikoslovcev 19. stoletja, Jerneja Kopitarja. Kopitar v njem opisuje obdobje, ki je bilo ključno za njegov

družbeni vzpon, pri tem pa prikriva svojo globoko finančno, družbeno in osebno odvisnost od Žige Zoisa, ki je sicer razvidna iz njegove osebne korespondence z mecenom.

V članku »Med avtobiografijo in avtobiografsko prozo: Cankarjevo *Moje življenje* in Majcnovo *Detinstvo*« se **Jožica Čeh Šteger** ukvarja s problematično mejo med avtobiografijo in avtobiografsko prozo, ki se zamaje z razbitjem binoma fikcija-resničnost. Klasifikacijo dodatno zapletejo različna avtorska žanrska opredeljevanja in recepcija besedila, ki se spreminja v skladu s širšim kulturnozgodovinskim kontekstom. Študijska primera sta Cankarjevo *Moje življenje* in Majcnovo *Detinstvo*.

Katja Mihurko Poniž v članku »Začetki ženskega avtobiografskega diskurza na Slovenskem« raziskuje kategorije družbenega spola in naracije v avtobiografskem diskurzu, pri čemer se opira na feministično naratologijo Susan S. Lanser. Ob branju *Moje prijateljice* Zofke Kveder še ugotavlja, da delo ni zanimivo le zaradi tematskih posebnosti ženskega avtobiografskega diskurza, temveč tudi zavoljo pripovednih tehnik, ki jih Zofka Kveder razvije in ki predstavljajo novost v književnosti na Slovenskem tistega časa.

V nadaljevanju **Jelka Kernev Štrajn** v študiji »Dve tržaški avtobiografiji z vidika paratopije: *Moje subote in njihovi ljudje* Borisa Pahorja in *Zelenomodro (Verde acqua)* Marise Madieri« primerja dve avtobiografiji, katerih osrednji topos je Trst. Prispevek na besedili pogleda skozi prizmo koncepta paratopije francoskega teoretika diskurza Dominiquea Maingeneauja, ki gradi na razpetosti med toposom in atoposom. Avtorica meni, da je tak pristop še posebej primeren za obravnavo mejnih književnosti, kakršna je tržaška. V obeh obravnavanih delih je spomin močno opredeljen s prostorom, konstitutivnim tudi za identiteti obeh pripovedovalcev.

Julija Sozina v razpravi »Slovenska avtobiografska proza o tragediji druge svetovne vojne: emocionalno-estetska refleksija ali zgodovinsko pričevanje« obravnava dela slovenskih romanopiscev, ki so svojo izkušnjo druge svetovne vojne pregnetli v literaturo (Lojze Kovačič, Marjan Rožanc, Vitomil Zupan in Jože Snoj). Osrednje vprašanje študije zadeva status njihovih del kot emocionalno-estetskih refleksij in zgodovinskih pričevanj – ker je za mnoge ena temeljnih kategorij pisanja vojnih romanov zanesljivost oziroma nezanesljivost, se jih da brati tudi kot historične dokumente. Avtorica prav tako ugotavlja, da avtobiografija znotraj slovenske književnosti zaseda pomembno mesto in ne spada več med paraliterarne žanre.

V zadnjem prispevku, »Avtobiografsko pisanje v novejši slovenski literaturi«, **Andrej Leben** opaža porast avtobiografskega pisanja na Slovenskem v sredini sedemdesetih in v začetku devetdesetih, ugotavlja, zakaj je avtobiografsko pisanje tako vidno stopilo v slovensko književnost

prav takrat, kaj so njegove glavne značilnosti in v kakšni funkciji je nastopalo. Pokaže, da tak razvoj časovno sovпада z liberalizacijo jugoslovanske kulturne politike, ki prej ni dovoljevala svobodnejše avtobiografske artikulacije. V letih okrog osamosvojitve Slovenije, ko je popularnost avtobiografskega pisanja dosegla vrhunec, sta se komunikativna in referencialna funkcija tega pisanja ojačali, literarnih avtobiografij pa je bilo manj. Avtor ugotavlja, da modernizmu, ki je obnovil in razgradil tradicionalno avtobiografijo, sledijo postmodernistični tokovi, znotraj katerih avtobiografski diskurz sicer ne izgine, a nastopa v funkciji zgolj enega od elementov splošne besedilne konstrukcije.

Zadnji del monografije je izrecno aplikativen, ob čemer pa velja omeniti, da vzorčnih primerov ne manjka niti v bolj teoretsko naravnanih prispevkih. Kljub heterogenosti prispevkov publikacija uspešno sledi ciljem, načrtanim v uvodniku, in učinkovito odpravlja slovensko »zamudništvo« glede na stanje mednarodnih raziskav, hkrati pa izziva, usmerja in pušča obilo nastavkov za nadaljnje študije na področju avtobiografskega diskurza.

April 2012